

TÖRTÉNELEM ÉRETTSÉGI TÉMAVÁZLATOK

I.

Középszint

Hatodik, a 2024-től érvényes érettségi követelmények szerint átdolgozott kiadás

B. Mátyus Gyöngyi

Bori István

TÖRTÉNELEM ÉRETTSÉGI TÉMAVÁZLATOK I.

Középszint

Hatodik, a 2024-től érvényes érettségi követelmények szerint átdolgozott kiadás

AMTAK Bt.
2023.

© B. Mátyus Gyöngyi
© Bori István
© AMTAK Bt.

ISBN 978-615-6683-04-5

Kiadja:
AMTAK Bt, Budapest

Szerkesztőségünk címe:
2040 Budaörs, Semmelweis u. 6/B
Telefon: +36 20 218 6762
E-mail: amtakbt@gmail.com
Weblap: www.amtak.hu

Kiadványaink megrendelhetők a fenti címen,
telefonszámon és e-mailben.

Szerkesztés és tipográfia: Vári Gabriella
Nyomda: www.bookfactory.hu
Felelős vezető: Marosi Attila

Tartalom

Előszó	9
1. Az ókor	11
1.1 Politika	11
<i>Az athéni államszervezet és működése a demokrácia virágkorában.....</i>	<i>11</i>
1.2 Ókori civilizációk öröksége	17
<i>A görög és a római építészet.....</i>	<i>17</i>
1.3 Vallások.....	22
<i>A zsidó monoteizmus</i>	<i>22</i>
<i>A kereszténység kialakulása, tanai, elterjedése.....</i>	<i>24</i>
2. A középkor	28
2.1 Az iszlám világ.....	28
<i>Mohamed tanításai és a Korán; az arab hódítás és feltartóztatása Európában.....</i>	<i>28</i>
2.2 Gazdaság, társadalom, állam	33
<i>Az uradalom, a földbirtokosok és jobbágyok kötelességei és jogai.....</i>	<i>33</i>
<i>A középkori város és lakói, a város kiváltságai, a céhek, a helyi és távolsági kereskedelem.....</i>	<i>37</i>
2.3 Egyház és kultúra Európában és Magyarországon	41
<i>Az egyházi hierarchia, az egyházi intézményrendszer, a szeretesség Európában és az Árpád-kori Magyarországon</i>	<i>41</i>
<i>Román, gótikus és reneszánsz építészeti – európai és magyar példák.....</i>	<i>47</i>
2.4 Magyar őstörténet és honfoglalás.....	53
<i>A honfoglalás okai és menete, a kalandozások/támadó hadjáratok</i>	<i>53</i>
2.5 A keresztény államalapítás és az Árpád-kor	58
<i>Géza és I. (Szent) István államszervező tevékenysége, a földbirtokrendszer és a vármegyeszervezet.....</i>	<i>58</i>
<i>Az Aranybulla legfontosabb elemei.....</i>	<i>62</i>
<i>IV. Béla uralkodása: tatárjárás és újjáépítés</i>	<i>65</i>
2.6. A vegyesházi királyok kora.....	70
<i>A királyi hatalom újbóli megszilárdítása Anjou I. Károly idején, a visegrádi királytalálkozó</i>	<i>70</i>
<i>Luxemburgi Zsigmond, Hunyadi János és Hunyadi Mátyás törökellenes harcai.....</i>	<i>75</i>
<i>Hunyadi Mátyás: a központosított királyi hatalom, jövedelmek és kiadások, birodalomépítő tervek.....</i>	<i>81</i>
3. A kora újkor	87
3.1.A földrajzi felfedezések és következményeik	87
<i>A portugál és spanyol felfedezések, a korai kapitalizmus (árforradalom,</i>	

<i>manufaktúrák, bankok és tőzsde, a jobbágyrendszer átalakulása)</i>	87
3.2. A reformáció és katolikus megújulás Európában és Magyarországon	94
<i>A reformáció, a protestáns egyházak megszerveződése és a protestantizmus</i> <i>elterjedése Európában és Magyarországon</i>	94
<i>Az ellenreformáció, a katolikus megújulás és a barokk Európában</i> <i>és Magyarországon</i>	98
3.3 Törökellenes és rendi küzdelmek.....	104
<i>A mohácsi csata és közvetlen előzményei, a kettős királyválasztás</i>	104
<i>Az ország három részre szakadása; a várháborúk (1541–1568)</i>	105
3.4 Erdély.....	108
<i>Erdély sajátos etnikai és vallási helyzete</i>	108
3.5 Magyarország a Habsburg Birodalomban.....	111
<i>A Rákóczi-szabadságharc okai, céljai, fordulópontjai és a szatmári béke</i>	111
<i>Magyarország újranevesítése és újranevesítése</i>	116
3.6 A felvilágosodás	119
<i>A brit alkotmányos monarchia és az amerikai köztársaság működése</i>	119
<i>A felvilágosodás államelméletei, az Emberi és polgári jogok nyilatkozata</i>	128
<i>Mária Terézia és II. József reformjai</i>	132
4. Az újkor	139
4.1. Politikai eszmék.....	139
<i>Új eszmék: liberalizmus, nacionalizmus, konzervativizmus</i>	139
4.2. Az ipari forradalom első hulláma	142
<i>Az ipari forradalom első hulláma: textilipar, közlekedés, gyárpar</i>	142
4.3. A reformkor.....	146
<i>A reformkor fő kérdései (a magyar nyelv ügye, a jobbágykérdés, a polgári</i> <i>alkotmányosság kérdése), Széchenyi és Kossuth programja és vitája</i>	146
4.4. A forradalom és a szabadságharc.....	157
<i>A pesti forradalom és az áprilisi törvények</i>	157
<i>A szabadságharc főbb eseményei: harc a dinasztával és a nemzetiségekkel,</i> <i>tavaszi hadjárat. Függetlenségi nyilatkozat, a szabadságharc leverése</i>	162
4.5. Az ipari forradalom második hulláma a világban és Magyarországon.....	167
<i>Az ipari forradalom második hulláma: kutatás és fejlesztés, közlekedés,</i> <i>vegyipar, gépipar, elektronika – a világban és Magyarországon</i>	167
<i>Gazdasági kiegyezés és állami gazdaságpolitika a dualista Magyarországon</i>	170
4.6. A szocializmus.....	175
<i>A szocializmus eszméje (marxizmus)</i>	175
4.7. Polgári állam, nagyhatalmi törekvések.....	179
<i>A polgári nemzetállam jellemzői, alkotmányosság és jogegyenlőség Németország,</i>	

<i>az Amerikai Egyesült Államok és Magyarország példáján</i>	179
4.8. A dualizmus kora	189
<i>A kiegyezés okai, a közös ügyek, a magyar államszervezet</i>	189
4.9 A nemzetiségi kérdés Magyarországon	194
<i>Etnikai viszonyok, zsidó emancipáció, cigányok/romák Magyarországon</i> <i>a dualizmus korában</i>	194
5. A világháborúk kora	201
5.1. Az első világháború	201
<i>A háború jellemzői, hadviselő felek – Magyarország részvétele a háborúban</i>	201
5.2. Politikai változások a háború után	211
<i>A forradalmi átalakulás kísérlete, tanácsköztársaság,</i> <i>ellenforradalom Magyarországon 1918–1920-ban</i>	211
5.3 Párizs környéki békék.....	217
<i>A trianoni békediktátum születése, tartalma és következményei</i>	217
5.4 Állam, ideológia és gazdaság a két világháború között.....	224
<i>A nemzetiszocialista Németország</i>	224
<i>A kommunista Szovjetunió</i>	230
5.5. Politika és gazdaság Magyarországon	236
<i>Politikai és gazdasági konszolidáció Magyarországon az 1920-as években</i>	236
5.6. Társadalom és életmód Magyarországon.....	244
<i>Oktatás és kultúrpolitika Magyarországon</i>	244
5.7 A második világháború	250
<i>A második világháború kitörése, hadviselő felek, a világháború jellemzői</i> <i>(háborús bűnök, polgári célpontok és lakosság elleni erőszak,</i> <i>hátország, ellenállás)</i>	250
5.8. Magyarország a második világháborúban.....	258
<i>A területi revízió lépései, az ország hadba sodródásának folyamata</i>	258
5.9 A holokauszt Európában és Magyarországon.....	264
<i>A zsidóság jogfosztásának folyamata és a holokauszt Európában</i> <i>és Magyarországon</i>	264
5.10 Magyarország pusztulása	274
<i>Német megszállás, nyilas diktatúra – a hadszíntérré vált ország,</i> <i>deportálások a Szovjetunióba</i>	274
6. A hidegháború kora	280
6.1. A hidegháború kora.....	280
<i>A szovjet–amerikai szembenállás, a két Németország létrejötte,</i> <i>a két világháború jellemzői</i>	280
6.2 A kétpólusú világ felbomlása.....	292

<i>Németország újraegyesítése, a Szovjetunió felbomlása, a kommunista diktatúrák bukása Közép-Európában</i>	292
6.3 A kommunista diktatúra kiépítése és működése	297
<i>A Rákosi-diktatúra: a pártállam, a terror, egyházüldözés, koncepciók perek, államosítás és kollektivizálás, erőltetett iparosítás, propaganda és mindennapok a diktatúra idején</i>	297
6.4 Az 1956-os forradalom és szabadságharc.....	303
<i>A forradalom okai és céljai a kormánypolitika változásai, a szabadságharc és leverése, a megtorlás</i>	303
6.5 A kádári diktatúra	307
<i>A pártállam, a tévesztés, a tervgazdaság, a kultúrpolitika, az elnyomás változó formái – a kádári alku</i>	307
6.6 A rendszerváltoztatás Magyarországon	314
<i>A rendszerváltoztatás (1989–1991)</i>	314
<i>A piacgazdaságra való áttérés, gazdasági szerkezetváltás, privatizáció, a külföldi tőke szerepe, a külkereskedelem átalakulása</i>	318
7. A jelenkor	323
7.1 Nemzetközi együttműködés, globális világ	323
<i>Az Európai Unió főbb szervei és működésük</i>	323
<i>Demográfiai változások, a népmozgások irányai a világban és Magyarországon 1945-től napjainkig</i>	331
7.2 Politikai intézmények.....	337
<i>Az Alaptörvény, a hatalmi ágak és intézményeik, az önkormányzatok és a választási rendszer</i>	337
7.3 Nemzet	353
<i>A határon túli magyarok helyzete napjainkban (demográfia, asszimiláció, autonómia, oktatás)</i>	353
<i>A magyarországi nemzetiségek és a cigányság helyzete napjainkban (demográfia, kisebbségi jogok, oktatás)</i>	357

Előszó

A 2005-től bevezetett új, kétszintű érettségi rendszerben az egyik legjelentősebb változás a történelem tantárgynál történt. Túl azon, hogy a vizsga egy írásbeli résszel bővült, a vizsgázótól kompetencia-központú, a történelmi források használatát igénylő, különböző megközelítéseket alkalmazó feladatok megoldását várják el úgy közép-, mint emelt szinten. Egy valami azonban nem változott: a sikeres érettségéhez a történelem legfontosabb szereplőit, eseményeit, fogalmait, színhelyeit ugyanúgy ismerni kell, mint azelőtt.

A *Történelem érettségi témavázlatok* hatodik, a 2024-es érettségi követelmények szerint frissített, a középszintű témaköröket tartalmazó kiadása igyekszik megtartani a korábbi változatok jó tradícióit, ugyanakkor egy fontos újjátással további segítséget adhat a történelem érettségire történő felkészüléshez. A korábbi érettségi követelményekhez képest jelentős változások történtek: a nagy témakörökön belül keverednek az egyetemes és a magyar történelmi témák, illetve egyes témák kikerültek, más, új témák pedig bekerültek a követelménybe. A tartalmi változások lekövetése mellett a szerzők továbbra is – a tanulhatóságot szem előtt tartva – igyekeztek szisztematikusan áttekinteni az adott történelmi témákat, amelyeknél az érettségi követelményekben megadott, kötelező lexikai elemek (fogalmak, nevek, évszámok, topográfiai ismeretek) is felsorolásra kerültek. Míg a korábbi években és kiadásokban a középiskolákban időhiány miatt alig vagy csak részlegesen érintett jelenkortörténeti részek jelenthettek hiánypótlást, ebben a kiadásban fontosak lehetnek azok a részek is, amelyek akár az ókor, a középkor vagy éppen az újkor olyan témáit járják körül részletesebben, amelyekre a kerettanterv adta lehetőségek miatt a tanórákon nem kerülhet általában sor.

A *Történelem érettségi témavázlatok* 2023-ban lett „nagykorú” – az első, 2005-ös kiadás óta több ezer diáknak volt segítségére a legfontosabb történelmi személyek, események, fogalmak és folyamatok ismétlődő áttekintésében, rendszerezésében. Reméljük, hogy ez most sem lesz másképp és hozzá tudunk járulni a sikeres középszintű történelem érettségi letételéhez.

A szerzők

1. Az ókor

1.1 Politika

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
A középszinten megjelenő témához kapcsolódó középszintű követelmények	Akropolisz, városállam/polisz, arisztokrácia, démosz, demokrácia, népgyűlés, sztratégosz, cserépszavazás, falanx, rabszolga, polgárjog	Kleiszthenész, Periklész, Nagy Sándor	Kr. e. 3000 körül – Kr. u. 476 az ókor; Kr. e. 776 az első feljegyzett olümpiai játékok; Kr. e. 508 Kleiszthenész reformjai; Kr. e. 490 a marathóni csata; Kr. e. 5. sz. közepe az athéni demokrácia fénykora	Olümpia, Athén, Alexandria, Spárta, Marathón
A középszinten nem megjelenő témához kapcsolódó középszintű követelmények	<i>monda, patrícius, plebejus, consul, senatus, dictator, néptribunus, császár, anfiteátrum, gladiátor, provincia, légió, limes</i>	<i>Julius Caesar, Pompeius, Antonius</i>	Kr. e. 44 Caesar halála; Kr. e. 31 az actiumi csata; 395 a Római Birodalom kettéosztása; 451 a catalaunumi csata; 476 a Nyugatrómai Birodalom bukása	<i>Hispania, Gallia, Actium, Hun Birodalom</i>

Az athéni államszervezet és működése a demokrácia virágkorában

A város kialakulása

- Athén az Attikai-félszigeten jött létre, 5 km-re a tengertől (kikötője Pireusz).
- A város magja az **Akropolisz** (fellegvár), amely már a mükénéi korban is létezett. A Kr. e. XIV–VIII. században Athén élén királyok álltak. Az egyik ilyen király **Thészeusz** volt, aki miután egyesítette Attika településeit, a lakosságot **3 foglalkozási csoportba** osztotta (a törzsi-nemzeti szervezeti felbomlása):
 - arisztokraták;
 - földművesek;
 - mesteremberek.

Az arisztokratikus köztársaság

- A Kr. e. VIII. században megszűnt a királyság. A várost ezután az arisztokrácia vezette. Közülük kerültek ki az **arkhónok**:
 - kezdetben 1, később 3, végül 9 arkhón volt;

Az arisztokratikus köztársaság

■ ■

- kezdetben életük végéig, majd 10 évig, végül 1 évig voltak hivatalban.
- A volt arkhónokból jött létre az arisztokratikus vének tanácsa, az **Areioszpagosz**.

A démosz (köznép) megerősödése

■

- A Kr. e. VIII. századtól kezdődő **görög gyarmatosítás** (új poliszok alapítása a Földközi-tenger medencéjében), illetve az ezáltal fellendült hajózás és kereskedelem több szempontból is komoly hatást gyakorolt Athén társadalmi életére:
 - a gyarmatokról behozott olcsó gabona csökkentette az arisztokrácia súlyát a város gabonaellátásában, ezáltal csökkent gazdasági, politikai erejük;
 - felemelkedett és meggazdagodott egy széles ipari, kereskedő, hajótulajdonos réteg, amely a démosz jogi egyenlőségéért szállt síkra;
 - az arisztokratákból álló lovashadsereg is háttérbe szorult – meghatározóvá vált a nehézfegyverzetű gyalogság (hopliták) és a tengeri flotta.
- A megerősödött **démosz céljai** a következők voltak:
 - adósrabszolgaság megszüntetése;
 - jogi egyenlőség, a törvények írásba foglalása;
 - a polgárság területi alapon történő besorolása.

Az arisztokrácia és a démosz küzdelmének állomásai

■

- **Drakón** arkhón Kr. e. 621-ben **írásba foglalta a törvényeket**:
 - rendkívül szigorúak voltak a törvények („drákói szigor”);
 - bár az arisztokrácia érdekeit védte, mégis gátat szabott az önkényes jogértelmezésnek és a vérbosszúnak.
- **Szolón** reformtevékenysége
 - Kr. e. 594-ben arkhón volt, ekkori intézkedései:
 - a polgárok adósságainak eltörlése;
 - az **adósrabszolgaság eltörlése**, a külföldre eladott adósok állami pénzen való visszavásárlása, és földjeik visszaadása.
 - Későbbi, törvényhozói munkája kapcsán megteremtette a demokrácia (népuralom) alapjait:
 - Évi jövedelme alapján vagyoni osztályokba sorolta Athén lakosságát. Ebben a timokratikus alkotmányban (timosz=vagyon) 4 vagyoni osztály volt, mindenki részt vehetett a népgyűlésen, a politikában:
 1. ötszáz mérősek (leggazdagabbak, arisztokraták);
 2. lovagok vagy háromszáz mérősek;
 3. ökörfogatosok vagy kétszáz mérősek;
 4. napszámosok.
 - Létrehozta a 400-ak tanácsát, a bulét, amely a népgyűlés napi-rendjét készítette elő, és az első három vagyoni osztályból lehettek tagjai.
 - Megszervezte az esküdtbíróságokat (heliaia), amelynek minden athéni állampolgár tagja lehetett.

Az arisztokrácia és a démosz küzdelmének állomásai

■ ■

- Gazdasági jellegű törvényei közül fontos az, hogy az olivaj kivételével megtiltotta mindennemű agrártermék kivitelét, illetve elősegítette idegen iparosok betelepülését.
- Családjogi intézkedéseiben engedélyezte a szabad végrendekezést, igyekezett megakadályozni az érdekházasságot és a családok felbomlását.

● **A türannisz kora (Kr. e. 560–510)**

- Türannisz=zsarnokság; türannosz=zsarnok.
- Athén első türannosza **Peisizisztratosz** volt (Kr. e. 560–527), aki a démosz szegényebb rétegeire támaszkodva szerezte meg a hatalmat:
 - az ellenálló arisztokraták földjeit elvette és kiosztotta a földnélkülieknek;
 - évi adót vezetett be, amelyből zsoldossereget tartott fenn;
 - nagyszabású **építkezéseket** folytatott (Athéné-templom az Akropoliszon, Zeusz-templom Olümpiában);
 - **vidékre kiszálló bíróságokat** hozott létre;
 - **előnyös kereskedelmi szerződéseket** kötött más poliszokkal, megeremtette az athéni hajók szabad mozgását a tengereken;
 - elterjedt a **Dionüszosz-kultusz**, bevezették a drámajátékokat.
- Peisizisztratoszt halála után fiai, Hippiasz és Hipparkhosz követték, de uralmukat már nemcsak az arisztokrácia, hanem a démosz sem nézte jó szemmel. Hipparkhoszt meggyilkolták egy felvonuláson, Hippiaszt pedig Kr. e. 510-ben elűldözték.

● **Kleiszthenész reformjai (Kr. e. 508)**

- A politikai berendezkedést territoriális (területi) alagra helyezte, **Attika területét három részre** osztotta:
 - Athén és környéke;
 - Attika középső (sík) vidéke;
 - tengerpart.
- Mindhárom területen 10–10 harmadot jelölt ki. A 30 harmadból ezután 10 phülét (kerületet) alakított ki úgy, hogy mindegyik terület 1–1 harmaddal képviseltette magát. A phülékben így az arisztokráciával (síkvidék) szemben többségben volt a démosz (város+tengerpart). **A phüle-rendszerre épült a katonai szervezet és a politikai élet.**
- A türannisz rendszerének és a türannoszoknak a visszatérését megakadályozandó vezette be Kleiszthenész a **cserépszavazás** (osztrakizmosz) intézményét.

A periklészi virágkor

■

● **A demokrácia kiteljesedése:**

- Még a perzsa háborúk idején (**Kr. e. 490-ben győzelem Marathonnál**, Kr. e. 480-ban győzelem Szalamisznál) jelentősen **csökkentették az Areioszpagosz bíraskodási hatáskörét** (Kr. e. 462).
- Az arkhóni hivatalt megnyitották a kétszáz mérősök előtt is (Kr. e. 458).
- **Periklész** – aki Kleiszthenész unokaöccse, és Kr. e. 444–429 között **15 évig sztratégosz** volt – **reformjai:**

<p>A periklészi virágkor</p> <p>■ ■</p>	<p>→ az ötszázak tanácsának és az esküdtszéknek a tagjai napi-díjat kaptak;</p> <p>→ napidíjat kaptak a színházi előadásokon megjelenő polgárok is;</p> <p>→ a gazdagokra különféle kötelezettségeket rótt (színházi előadások, tornaversenyek rendezése, hadihajók felszerelése)</p>
<p>Államszervezet (a periklészi virágkorban)</p> <p>■</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Népgyűlés (ekklészia): <ul style="list-style-type: none"> ▪ tagja minden 20. életévét betöltött athéni polgár; ▪ felépítése: Kleiszthenész Kr. e. 508-as reformja alapján (a 10 db 3 részből álló phülé szavazatai döntöttek); ▪ évente 40 alkalommal ülésezett, bárki felszólalhatott; ▪ hatásköre: háború és béke kérdése, szövetségkötés, adók kivetése, törvényhozói intézkedések szentesítése, polgárok száműzetésbe küldése osztrakizmoszal (cserépszavazás). ● Tanács (bulé): <ul style="list-style-type: none"> ▪ tagjait évente sorsolták a 30. életévüket betöltött polgárok közül (10 phülé egyenként 50 tagot delegált → ötszázak tanácsa); ▪ ellenőrizte a tisztségviselők munkáját, irányította az állam pénzügyeit, elővéleményezte a népgyűlés elé kerülő javaslatokat. ● Bíróság(ok): <ul style="list-style-type: none"> ▪ Areioszpagosz (vének tanácsa): Kr. e. 462-ig az Árész hadisten dombján gyűlésező vének tanácsa gyakorolta a főbírói funkciókat. Tagjai általában a legtekintélyesebb, hivatalviselt arisztokratákból (arkhónok) kerültek ki. ▪ Heliaia (esküdtbíróság): Kr. e. 462-től vette át a bírói szerepkört az athéni polgárok közül phülénként sorsolt 6000 tagú esküdtbíróság, amely tanácsokra bontva ülésezett. Az egyes ügyekben meghallgatás után azonnal, szavazással döntöttek. ● Tisztségviselők: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Arkhón: az állam élén 9 arkhón állt (első arkhón, kultikus, továbbá hadügyeket irányító, és 6 törvényhozó arkhón), de szerepük ekkor már formálissá vált. Évente sorshúzással választották őket. ▪ Sztratégosz: a phülé élén álló katonai parancsnok. A 10 sztratégoszt szavazással választották. Az első sztratégosz irányította Athént. ▪ Tamiasz: pénzügyekért felelős tisztségviselő, 10 tagból álló testületet alkottak.
<p>Társadalom</p> <p>■</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Teljes jogú polgárok (kb. 150 ezer fő): <ul style="list-style-type: none"> ▪ többségük saját munkájából élt, Periklész idején már napidíjat kaptak az esküdtszék tagjai; ▪ szerepet vállaltak a politikában, működtették a demokráciát; ▪ 18-60 éves kora között katonáskodott (a nehézfegyverzetű gyalogos katonák, a hopliták alkotta zárt alakzat volt a falanx); ▪ Kr. e. 451-től csak az lehetett athéni polgár, akinek mindkét szülője az volt.

Társadalom

■ ■

- **Metoikoszok** (kb. 75 ezer fő):
 - személyükben szabadok, de polgárjoggal nem rendelkező bevándorlók, „idegenek” voltak;
 - nem vehettek részt a politikában, nem vásárolhattak földbirtokot, ezért iparral és kereskedelemmel foglalkoztak;
 - adót fizettek, nagyobb háborúkban katonáskodtak.
- **Rabszolgák** (kb. 50–100 ezer fő):
 - Athénban alakult ki először az érett vagy klasszikus rabszolgotartó társadalom, ahol a rabszolgáknak már komoly szerepük volt a gazdasági életben;
 - a rabszolgák helyzete általában jobb volt, mint majd lesz Rómában.

A demokrácia gazdasági alapjai

■

- Athénnak igen jelentős mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi tevékenysége volt, amelyekből nagy jövedelmekre tettek szert a polgárok és a metoikoszok, adóikból pedig az állam is.
- A rabszolgák nagyfokú alkalmazása olcsó termelést tett lehetővé, és pótolta a politikával foglalkozó polgárok munkaerejét is.
- Athén **szövetségeitől** (déloszi szövetség) súlyos **adókat** követelt és kapott.

Csúcspont, válság és hanyatlás

■

- **Nagyhatalmi politika:**
 - A Kr. e. 478-ban létrehozott **déloszi szövetséget** Athén saját céljaira használta fel: gazdaságilag megsarcolta szövetségeseit, továbbá át kellett venniük az athéni politikai rendszert (demokrácia). A szövetség tagjai ezért lázadni kezdtek.
 - **Athén és Korinthosz között a kereskedelmi verseny** ellentété vált, mindez a Spárta vezette peloponnészoszi szövetséggel (amelybe Korinthosz is beletartozott) való szembekerülést is jelentette.
- A gazdasági-politikai-katonai ellenségeskedés elvezetett a **peloponnészoszi háborúhoz** (Kr. e. 431–404):
 - A háború során pestisben meghalt Periklész (Kr. e. 429).
 - Athénban kiéleződött a politikai versengés, ami meggyengítette a poliszot.
 - Végül Athén vereséget szenvedett, felbomlott a déloszi szövetség.
- A poliszok egymás elleni végtelen harcának időszaka következett. Ez már a **hanyatlás kora** volt.
 - A háborúk miatt (katonáskodás, pusztítások) ellehetetlenültek az attikai kis- és középbirtokosok, deklasszálódtak, számuk, társadalmi és politikai súlyuk csökkent.
 - A városi iparosok, kereskedők is deklasszálódtak, miközben növekedett a rabszolgák száma és szerepe a gazdaságban.
 - Átalakult a hadsereg is: megnövekedett a pénzért harcoló (zsoldos) katonák száma.
 - A háborúk alatt a **görög gyarmatvárosok „leváltak” anyavárosaikról**, egyre kevésbé töltötték be a nyersanyagbázis és felvevőpiac szerepét.

Csúcspont, válság
és hanyatlás

■ ■

- Athénban a **demokrácia meggyöngült**, megszűnt a politikai egyenlőség. Az elszegényedett polgárság **elveszítette poliszpolgári öntudatát**, polisz-hazafiságát, és irányítható, szavazatát pénzért értékesítő tömeggé lett.

A demokrácia
értékelése

■

- Az ókorban a legszélesebb néptömegeket az állam irányításába az athéni demokrácia vonta be, habár a **nők**, a **metoikoszok** és a **rabszolgák nem rendelkeztek jogokkal** (a lakosságnak kb. 10%-a vehetett részt a népgyűléseken).
- A közvetlen demokrácia (azaz minden polgár személyesen gyakorolhatta jogait) a városállami keretben viszonylag jól működött, **veszélyhelyzet esetén azonban anarchiához, illetve diktatúrához vezetett**.
- Athén demokratikus berendezkedése nagyban támaszkodott **szövetségi kizsákmányolására**, akikre erőszakkal rá is kényszerítette a demokráciát.

1.2 Ókori civilizációk öröksége

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
középszint	jósda, olümpiai játékok	Zeusz, Pallasz Athéné		

A görög és a római építészet

Égei kultúrák

- Az Égei-tenger térségében kialakult kultúrák (Kréta, Mükéné) építészetének jellemző építőanyagai: terméskő, fa és napon szárított agyagtégla voltak.
- **Kréta: Knosszosi palota**, aminek Arthur Evans angol régész kezdte meg a feltárását.
- **Mükéné**
 - a **városkapu** fölött háromszögletű kőtömb, amelyben két oroszlán van (**Oroszlános kapu**);
 - **palota**: a tömör fallal védett fellegvárak közepén, nyitott belső udvar köré szerveződött;
 - **sírok**: kör alakú, földalatti kamrasírok – a legnevezetesebb **Átreusz kincsháza**.

Görög építészet

- A hellén poliszok legjellegzetesebb alkotásai a **templomok**
 - az **istenség szobrának helye** volt és **nem szolgált a hívők gyülekezőhelyeként**:
 - a **szertartások a templomon kívül**, a főhomlokzattal szemben elhelyezkedő oltárnál zajlottak;
 - a templom kelet felé nézett és körbefutó három **lépcsős talapzaton** állt;
 - a téglalap alaprajzú templomnak egyszerű volt a szerkezete, de a görögök figyeltek az **arányokra és a díszítésre, színezésre**:
 - szerkezetében meghatározó az **oszlopcsarnok** és a **belsejében** az istenség szobrát magába foglaló **cella**;
 - a díszítést a **domborműsorok (fríz)** és a **háromszög alakú oromzat (timpanon)** adta.
- A templomok jellegzetesen háromféle, kör keresztmetszetű **oszloprenddel** épültek: a Kr. e. VII. századtól jelent meg a dór, a Kr. e. VI. sz.-tól a ión és a Kr. e. V. sz.-tól a korinthuszi oszlop.
 - A **dór oszlopnak** még nincs elkülönült lábazata, az oszloptörzsön hosszanti vájatok vannak, az oszlopfő egyszerű. Az oszlopon nyugszik a kőgerenda (architráv), fölötte a fríz, amelyet vájatok és

Görög építészet

■ ■

sima mezők tagolnak. A fríz fölött az eresz és a párkány zárja le a tetőzetet. Elsősorban a **görög szárazföldön és Dél-Itáliában** volt jellemző, a fennmaradt görög templomok nagy része dór stílusú: pl. **Parthenon** az Akropoliszon.

- Az **ión oszlop** már lábazon áll, az oszloptörzsön több a vájat, mint a dóron és magasabb, karcsúbb is nála. Az oszlopfő díszesebb, jellegzetesen lefelé csavarodó csigavonalban végződik. Elsősorban **Kis-Ázsiában és az égei szigeteken** volt jellemző. Athénban az Akropoliszon **Athéné Niké temploma** íon stílusú.
- A **korinthoszi oszlop** elemei az íonhoz hasonlóak, de annál is vékonyabb, magasabb, illetve az oszlopfőn akuntuszlevelek futnak körbe.
- **Jellegzetes épülettípusok:**
 - **sztoa** (fedett oszlopcsarnok): sokféle funkciója lehetett – piac, hivatalok székhelye, közéleti fórum, beszélgető-politizáló hely;
 - **színház**
 - kihasználva a természeti adottságot, a domboldalon félkörben kialakított nézőtér vette körbe a kör alakú táncteret (orkhesztra: ahol a kórus szavalt);
 - a tánctér mögött helyezkedett el a palotát vagy templomot idéző szkéné, amely a színészek darab közbeni jelmez- és maszkcseréjét tette lehetővé;
 - **sportjátékok épületegyüttese**
 - **gümnaszion**: tornacsarnok, ahol a testedzés helyiségei mellett öltözők, könyvtár, előadótermek is voltak;
 - **stadion**: futó- és lovaskocsi versenyeknek épült pálya, amelyek hossza hosszsmértékként is szolgált.

Fontosabb görög épületek

■

- Az **athéni Akropolisz**
 - Már a műkénéi korban is létező erődítmény lehetett, amelyet a Kr. e. V. században, Periklész korában épülhetett ki teljesen. Több templom, kultuszhely, szabadban álló szobor állt itt.
 - A központi épület a **Parthenon**:
 - rövidebb oldalán 8, hosszabb oldalán 17 dór oszlop tagolja a pentelikoni márványból készült épületet;
 - a timpanon és a frízek szobrászi munkáit **Pheidiász** készítette ugyanúgy, ahogy az arannyal és elefántcsonttal borított 11 méteres **Athéné szobrot**, amely a belső cellában állt.
 - **Athéné Niké temploma**: íon stílusú, pentelikoni márványból épült.
 - **Erekteion**: Athéné és Poszeidon Erechteiusz tiszteletére épült, déli oldalán levő előcsarnokának jellegzetes, az oszlopokat helyettesítő **nőalakjai a kariatidák**.
 - A szabadban is állt egy Athéné szobor, amelynek mára csak a talapzata maradt meg.
 - Az Akropolisz déli lejtőjén volt a **Dionüszosz-színház**.
- Az **athéni Agóra**

Fontosabb görög épületek

■ ■

- A klasszikus kori Athén politikai, kereskedelmi és közéleti központja volt.
- Itt voltak a város fontos középületei, hivatalépületei (pl. a bulé tanácskozási épülete vagy az esküdtbírótság tárgyalótere).
- **Kultikus helyek és terek**
 - **Olümpia:** itt rendezték a pánhellén játékokat (az elsőt Kr. e. 776-ban). A szent ligetben egykor Zeusz templom, Héra templom, kincsesházak, gümnaszion és stadion is volt.
 - **Epidauros:** Apollón fiának, Aszklépiosznak volt gyógyító szentélye. Itt építették ki a ma is még látható, 14.000 főt befogadó színházat.
 - **Delphoi:** Apollón szentély, ahol a jós papnő (Püthia) bódulatában hallucinálva szaggatottan rikácsolt, amit a papság időmértékes verssorokba átültetve közvetített – ez szolgált a híres jóslatok alapjául. Kincsesházak, színház és stadion is volt itt.

A LEGFONTOSABB GÖRÖG ISTENEK ÉS RÓMAI MEGFELELŐIK

görög név	római név	funkció
Zeusz	Jupiter	főisten
Héra	Juno	főisten felesége, a házi tűzhely őrzője
Poszeidón	Neptunus	tenger istene
Démétér	Ceres	termékenység istennője
Hesztia	Vesta	családi és állami béke őrzője
Hádész	Pluto	alvilág istene
Aphrodité	Venus	szerelem istennője
Árész	Mars	hadisten
Héphaisztosz	Vulcanus	kovácsolás istene
Artemisz	Diana	erdők és vadállatok szűz úrnője
Apollón	Apollo	jóshelyek és művészetek istene
Hermész	Mercurius	kereskedők, vándorok, tolvajok istene, istenek hírnöke
Pallasz Athéne	Minerva	bölcsesség és tudomány istennője
Dionüszosz	Bacchus	bor és a mámor istene
Héraklész	Hercules	hérosz, emberfölötti tulajdonságokkal és erővel rendelkező ember, aki végül istenné vált
Prométheusz		a lázadást, elégedetlenséget megtestesítő titán

A római építészet kialakulása

- Az **Itália területén élő etruszok** kiváló építőmesterek voltak, a rómaiak sokat tanultak tőlük:
 - az **etruszok használták a boltívet és a boltozatot**;
 - lakóházaikban volt egy középen elhelyezkedő, nyitott rész, amit a rómaiaknál a lakóház **átriumaként** ismerünk.

A rómaiak sok mindent átvettek a görögöktől is, azonban

- az oszlop és gerendázat mellett és helyett **boltozatot**;
- a kő, a fa és a márvány mellett vulkanikus építőanyagot (tufa) és falazóhabarcsot (homok és oltott mész) is használtak.

A rómaiak jellegzetes épületei, építményei

- **Templom**
 - Etruszok és görög minták alapján építették, azonban a rómaiaknál a templomnak már csak a főbejáratához vezetett lépcső, illetve a szertartások már a templom belsejében zajlottak és nem azon kívül.
 - Építészetileg is az egyik legjelentősebb épület a **Pantheon**, amely az egykori Mars-mezőn épült. Kerek belseje felett a 43 méter átmérőjű kupola Hadriánus császár korában épülhetett, amely az ókori építészet egyik csúcsteljesítménye, és hatott a reneszánsz építészetre is.
- **Színház**
 - A nézőtér – természetes domboldalok híján – épített módon emelkedett és zárt egységet alkotott a színpaddal és az orkhesztrával.
 - Az első római színházból, amit Pompeius építtetett, kevés maradt fenn, viszont restaurálás után ma is látható az Augustus korában épített **Marcellus-színház**, amely több ezer néző befogadására volt képes.
- **Amfiteátrum**
 - Az amfiteátrum egy elliptikus alaprajzú aréna, amelyet több emelet magas, lépcsőzetesen kialakított nézőtér vesz körül. Állatviadalokra és gladiátorjátékokra tervezték és használták.
 - A Fórum Romanum délkeleti végében épült fel Vespasianus és Titus császárok, azaz a Flaviusok idején az **Amphiteatrum Flavium**, más néven a **Colosseum**, amely faragott kövekből épült és négyszintes volt. Vízzel feltöltött porondján hajócsatákat is el tudtak játszani.
- **Bazilika**
 - **Görög stílusú csarnokok**, amelyek kereskedelmi célokra, gyűlések színhelyéül épültek. A Rómában kialakult három hajós elrendeződése (középső nagyobb teret oldalról oszlopcsarnokok kísérték) megőrződött a középkori Európa templomépületeiben.
- **Cirkusz (lóversenypálya)**
 - Lovas- és kocsiversenyek lebonyolítására építették a görög stadionokhoz hasonló pályákat, amelyeket középen egy alacsony fal két részre osztott.
 - A legnagyobb cirkusz a **Circus Maximus** volt, amely Róma első és legnagyobb állandó lóversenypályája volt, amelyben a hagyomány szerint már a királyság korában is tartottak versenyeket.

A rómaiak
jellegzetes
épületei,
építményei

- **Fürdő**
 - Sokféle funkciójú (hideg-langyos-meleg fürdőmedencék, öltözők, testedző-, kiállító- és hangversenytermek), nagy tömegeket befogadó építmények voltak a fürdők (thermák).
 - Az ókori Róma több, mint 10 ha alapterületű, a római hétköznapiakban fontos szerepet játszó centrumai voltak **Hadriánus és Caracalla császárok thermái**.
- **Diadalív**
 - Egy vagy háromnyílású kapuzatok, amelyek homlok- vagy oldalfalain megörökítették a hadvezérek és/vagy császárok dicső hadi tetteit.
 - Augustus korától jellemzőek, általában valamelyik fontos út végén díszes kapuként is szolgáltak: pl. **Titus és Septemus Severus császárok diadalívei** a Forum Romanum ún. diadalútjának a két végén.
- **Síremlék**
 - Augustus vezette be Rómában a császári síremléket (mauzóleum). A leghíresebb és máig fennmaradt ilyen síremlék **Hadrianus mauzóleuma** (később a római pápák átépítették várrá: Angyalvár).
- **Fórum**
 - A görög agorához hasonlóan a város politikai, gazdasági és társadalmi életének központja, jellemző épülete a bazilika.
 - Róma központi tere a **Forum Romanum** volt, itt állt a Curia (ahol a szenátus tanácskozott), több templom és egy börtön is.
- **Katonai tábor**
 - A jellegzetes katonai tábor (castrum) téglalap alaprajzú, az oldalainak közepén voltak a kapuk, amelyeket egymásra merőleges utak kötötték össze. Az utak metszéspontjában volt a központ – parancsnoki épülettel, raktárakkal, szentéllyel.
- **Villák és bérházak**
 - A gazdagabb jómódú rómaiak saját tulajdonú házakban (domus) éltek, a város kertvárosi jellegű részein. A legfényűzőbb házak, a villák a vidéki birtokok központjai voltak.
 - A városokban a szegényebb néprétegek többnyire fából épült, többemeletes bérházakban éltek, komfort nélküli lakásokban.
- **Vízvezeték és csatorna**
 - A vízvezetékek (aqueductus) a lakosság, a fürdők és a díszkutak vízszükségletét biztosították.
 - A vízelvezetést a csatornák biztosították – pl. a Forum Romanumnál a **Cloaca Maxima**.
- **Útépités**
 - 29 jól megépített (4 rétegű útfelület) és folyamatosan karbantartott út indult Rómából.
 - A legrégebbi kövezett út a **Via Appia** volt.

1.3 Vallások

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
A középszinten megjelenő témákhoz kapcsolódó középszintű követelmények	politeizmus/többistenhit, monoteizmus/egyistenhit zsidó vallás, Ószövetség/Héber Biblia, Tízparancsolat próféta, jeruzsálemi templom, diaszpóra, Messiás, Jézus, Mária, József, Szent Péter és Szent Pál apostolok, Constantinus	Ábrahám, Mózes, Dávid, Salamon, Jézus, Mária, József, Szent Péter és Szent Pál apostolok, Constantinus	Kr. u. 70 Jeruzsálem lerombolása; a keresztény időszámítás kezdete (Kr. e. és Kr. u.); 313 a milánói rendelet; 325 a niceai zsinat	Jeruzsálem, Kánaán, Júdea, Izrael, Palesztina, Betlehem, Konstantinápoly
A középszinten nem megjelenő témához kapcsolódó középszintű követelmények	fáraó, piramis, múmia			Egyiptom

A zsidó monoteizmus

A földrajzi tér	<ul style="list-style-type: none"> • A Jordán folyó, a Holt-tenger, a Karmel és a Galileai-hegység, a Negev sivatag, illetve a Földközi-tenger vidéke: Kánaán („ígéret földje”), más néven Palesztina (filiszteusok-paleszetek földje). • A tengerparti sáv öntözés nélküli földművelésre, míg a többi terület inkább állattenyésztésre alkalmas.
A zsidóság betelepülése	<ul style="list-style-type: none"> • Kánaán területére valószínűleg két korszakban, két irányból érkeztek a sémi eredetű zsidó törzsek: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kr. e kb. XV–XIV. században kelet felől érkeztek az első csoportok – róluk szól Ábrahám története: Ábrahám fia Izsák, annak utána Jákob (Izrael) lett a zsidó törzs atyja. Jákobnak 12 fia volt, akik az éhínség elől Egyiptomba menekültek. ▪ Kr. e. kb. XIII. században nyugat felől, Egyiptomból érkeztek Mózes vezetésével a héber törzsek (ismét) Kánaán területére. A 12 törzs itt szövetséget kötött, legyőzték a helyi lakosságot.
Az Izraeli Királyság	<ul style="list-style-type: none"> • A háborúk alatt fejlődött ki a zsidó állam, majd jött létre az Izraeli Királyság. • Legelőször az északi területek törzseit összefogva Saul központosította a hatalmat (Kr. e. 1020 körül) és lett király rövid ideig.

Az Izraeli Királyság

■ ■

- Saul utóda a délről, Júda törzséből származó **Dávid** lett (Kr. e. 1010–970), aki erővel egyesítette Júdeát és az északi Izrael törzseit. Székhelyévé Jeruzsálemet tette, közigazgatási kerületeket alakított ki, bevezette az írásbeliséget a hivatalokban, törvényeket alkotott, és adókat vetett ki.
- Dávid fia, **Salamon** (Kr. e. 970–930) megerősítette a királyságot és felépítette az első jeruzsálemi Jahve-szentélyt (templomot).
- Salamon halála után **kettészakadt az ország** (Júda és Izrael). Jelentősen romlottak a nép életkörülményei, és sokan elfordultak Jahvétől, a zsidók istenétől. A gondokra és a várható veszélyekre a próféták (Isten által elhívott személy, aki Isten akaratát közvetíti) figyelmeztették a tömegeket.
- Kr. e. 722-ben II. Sarrukin, az Újasszír Birodalom uralkodója elfoglalta Izraelt.
- Kr. e. 587-ben Nabu-kudurri-uszur, az Újbabiloni Birodalom uralkodója **elfoglalta Jeruzsálemet, leromboltatta Salamon templomát**, és a lakosság egy részét Mezopotámiába vitette (52 éves „**babiloni fogság**”). A templom később újjáépült, de végül a római uralom ellen kirobbant 66–70-ig tartó háború során újra lerombolták, és már sohasem épült újjá.

A zsidó vallás

■

- A **zsidó vallás monoteista**, egyetlen istent, Jahvét tisztelik, aki eredetileg a tűz, a láng és a vihar sivatagi istene volt. A monoteizmus fejlődéstörténete:
 - Kr. e. VIII. századig: **Jahve mellett még (időszakosan) más isteneket is tiszteltek.**
 - Az egységes királyság szétesése után, a próféták tevékenysége nyomán a **zsidóság** szakított más kultuszokkal, **csak Jahvét ismerték el egyetlen istenként.**
 - A „babiloni fogság” időszakában pedig **Jahve** a zsidók felett uralkodó egyetlen istenségből **a mindenség teremtőjévé, és a világ egyetlen istenévé vált (nem ismerték el más népek isteneit).** Nevének kiejtése tabu lett, az Adonáj, El, Elohim („Uram, Istenem”) megnevezés vált használatossá.
- A zsidó vallás forrása a 24 könyvből álló **Szentírás**, amely azonos a katolikus Biblia 39 ószövetségi iratával.
- A zsidó vallásban Jahve és a zsidóság kapcsolata kölcsönös és kizárólagos, azaz nemcsak a nép egyetlen istene Jahve, hanem Izrael is Isten választott népe, amellyel szövetséget kötött, és amelynek törvényt adott. Ez a törvény a **Tóra**, Mózes öt könyve, a vallási élet irányítója.
- A legfontosabb törvénytörvénycsoport a **Tízparancsolat**, amelyet az Isten két kőtáblán nyújtott át Mózesnek.
- Az idők során felhalmozott hagyományt – amely a Tóra magyarázatát és értelmezését, illetve tudósok, tanítók (rabbik) nézeteit jelenti – összegyűjtötték és megszerkesztették. Így jött létre a **Talmud** („tanítás”). A legismertebb a babilóniai Talmud (Kr. e. 499), amely 12 kötetes, egyenként 600 oldallal.

<p>A zsidó vallás</p> <p>■ ■</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Vallási élet: <ul style="list-style-type: none"> ▪ A jeruzsálemi templom lerombolása után ima- és olvasógyülekezeti hely lett a zsinagóga, amelyben központi helyen van a Tóra-tartó szekrény. ▪ A szombat nyugalomnap, tilos a munka. ▪ Nagy ünnepek: Pészah (húsvét) – az Egyiptomból való kivonulás emlékére; Hetek Ünnepe – aratási hálaünnep; Sátoros ünnep – emlékezés a pusztai vándorlásra; Újév ünnepe; Jóm Kippur – nagy engesztelési nap. ▪ Jelképek: Dávid-csillag, hétkarú lámpás (menóra).
----------------------------------	--

A kereszténység kialakulása, tanai, elterjedése

<p>A zsidó közösség csoportjai</p> <p>■</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● A kereszténység a hellenizált palesztínai zsidó közösségben alakult ki. Több vallási csoportosulás (szekta) is volt ekkor a zsidóságon belül: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Szadduceusok: nem tartották fontosnak a Mózes utáni dogmákat és aprólékos életszabályokat. ▪ Farizeusok: a hagyományokhoz és a törvényekhez betű szerint ragaszkodtak. ▪ Esszénusok: a társadalomtól és a politikától teljesen elfordultak, Messiás-váró szerzetesi közösséget alkottak. A kereszténység gyökereit az esszénus szekta gondolatvilágában lehet keresni.
<p>A kereszténység születésének körülményei</p> <p>■</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● A kereszténység Palesztina zsidó közösségében, felfokozott messiás-váró légkörben született meg, ahol a messiásvárás összekapcsolódott a megváltáshittel: <ul style="list-style-type: none"> ▪ A Megváltó közeli eljövételét hirdette Keresztelő Szent János. ▪ Názáreti Jézus pedig már a megváltást hirdette. (Krisztus=Kriszthosz[görög]=Messiás [héber]=fölkent)
<p>Jézus élete és működése</p> <p>■</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Jézus Krisztus történelmi személy volt: <ul style="list-style-type: none"> ▪ A júdeai Betlehemben született, a születési ideje bizonytalan (Kr. e. 8–4 között). ▪ Gyermek- és ifjúkorát Galilea tartomány Názáret nevű városában töltötte. ▪ 30 éves kora körül kezdte meg működését. A valószínűleg az esszénusok köréhez tartozó Keresztelő Szent János keresztelte meg és ismerte fel benne a Megváltót. ▪ 33 éves korában Júdea helytartója, Pontius Pilátus, a zsidó főpapság kérésére keresztre feszítette. ● Krisztus tanítványaiból alakult ki Jeruzsálemben az első kis keresztény közösség, Péter (Petrus=„kőszikla”) apostol vezetésével.

Jézus élete és működése

■ ■

- A kereszténység már születésétől fogva **térítő jellegű volt**, a 12 apostol (=küldött) feladata az evangélium, a keresztény hit terjesztése (**misz-szió**) volt.

A kereszténység terjedése

■

- 48-ban Jeruzsálemben az apostolok és a presbiterek tanácskozásán (zsinat) a pogány, **nem zsidó keresztényeket is elismerték az egyház teljes jogú tagjának**.
- A zsidóságtól való illetén eltávolodás nyomán a **kereszténység egybeolvadt a görög-római kultúrával** (nyelv, filozófia).
- A kereszténység terjedésének, a **térítésnek** kiemelkedő alakja **Pál apostol** volt.
 - Eredeti neve Saul, aki a kis-ázsiai Tarsus városában született római polgárként – szülei farizeus nevelésben részesítették.
 - Kezdetben szemben állt a kereszténységgel, ám a Damaszkusz felé vezető úton megjelent előtte Jézus, és Pál megtért (pálfordulás).
 - Pál lett a **pogányok apostola** – térítő útjai nyomán Cipruson, Kis-Ázsiában, Egyiptomban, Szíriában sorra jöttek létre a keresztény közösségek.
 - Pál tevékenységének is köszönhetően a kereszténység vesztett „forradalmi” jellegéből: megbékélt az állammal, a társadalmi különbségekkel (az embernek nem kell a sorsa ellen lázadni).

Az egyház kialakulása

■

- Az **első közösségek** kezdetben laza szerkezetűek voltak, összejöveteleiket éjszaka tartották, közös étkezéssel, imádsággal, énekléssel. Nem voltak kötött szertartásaik, papjaik, tisztségviselőik. A végítélet gyors eljövételének tudatában nem gyűjtöttek vagyont, nem terveztek semmit. Templomaik, temetkezési helyeik a földalatti **katakombák** voltak.
- A közeli jövőben várt végítélet elmaradásának Pál apostol által megfogalmazott gondolata ezeket a kis közösségeket megváltoztatta. Kialakultak az állandó **tisztségek**:
 - **Episzkoposz** (püspök): eredetileg a közösség pénzügyeit intézte, később a hitéletet, szertartásokat irányító személyé vált – minden városi közösség élén egy-egy püspök állt.
 - **Diakónosz** (szolga): eredetileg a szegényeknek rendezett szeretetlakomák felszolgálói voltak, majd a papok segítői lettek.
 - **Presbíter** (idősebb): a közösség idősebb, tekintélyesebb tagjai, akikből kialakult a papság (klérus), amely fokozatosan elkülönült a világiaktól (laikusok).
- A gyülekezetek közös étkezései is átalakultak: az együtt töltött idő (mise) szertartásrendjében, a **liturgiában** már csak Krisztus utolsó vacsorájának emlékét idéző momentumok (bor, kenyér) maradtak meg.

A kereszténység tanításai

■

- Keresztény lett az, aki hitt abban, hogy Jézus az Istentől megígért Megváltó, és megtartotta **parancsait**:
 - egyetemes szeretet: Istent és a felebarátokat;

A kereszténység tanításai

■ ■

- megbocsátás;
- tevékeny szeretet;
- a menny, Isten országa az elérendő cél;
- nem a törvények betartása, hanem a belső tisztaság a legfőbb erény.
- **Jézus elítélte** a vagyonszerzést, a kapzsiságot, a gyűlöletet, az erőszakot; életével pedig mindenre **példát mutatott**. A halálát követő harmadik napon feltámadt, megjelent tanítványai előtt és megígérte, hogy a világ végén másodszor is eljön, és ítéletet tart az emberiség felett.

Az Újszövetség

■

- Jézus cselekedeteinek és a kereszténység tanainak leírása a bibliai Újszövetségben található. Részei:
 - **4 evangélium** (evangélium [görög szó]=jó hír, örömhír)
 - Jézus megjelenéséről, működéséről és tanításáról szólnak;
 - Máté, Márk, Lukács evangéliuma nagyjából párhuzamos eseményekből építkezik (szinoptikusok: együttlátók);
 - János evangéliuma mélyebb teológiai értelmezést ad Jézus tanításáról.
 - **Apostolok cselekedetei** (apostol=küldött)
 - két központi alak – Péter és Pál – életén keresztül mutatja be, hogyan jött létre az ősegyház.
 - **Apostoli levelek**
 - az apostolok egy-egy keresztény közösséghez írott, tanító jellegű levelei.
 - **János jelenései**
 - az utolsó ítélettel kapcsolatos látomások leírása.

Üldözés és vallásszabadság

■

- A kereszténység **terjedése** a II. században gyorsult fel: az I. sz. végén kb. 10 000, a II. sz. végén kb. 100 000, a III. sz. végén már kb. 2 millió keresztény élt a birodalomban.
- Üldözések
 - A principátus idején többször is sor került keresztényüldözésre: pl. **Néró** császár, illetve a legsúlyosabb **Diocletianus** császár idején, aki 303-ban törvényileg fosztotta meg a keresztényeket szabadságuktól és szavazati joguktól.
- Az üldözésnek **Nagy Konstantin** (313–337) császár vetett véget:
 - **313-ban kiadta a milánói ediktumot**, amely vallásszabadságot biztosított a birodalom lakosságának.
 - Keresztény bazilikák és templomok építését kezdeményezte.
 - 325-ben a kis-ázsiai **Niceába** – 318 püspök részvételével – **egyetemes zsinatot** hívott össze (első ökumenikus zsinat). Mivel ekkor még nem volt keresztény, pontifex maximusként elnökölt a gyűlésen.
 - Elfogadták a **Szentháromság tanát**, amelyet az evangélium és Szent Pál tanítása alapján Athanasius püspök képviselt (Jézus maga is isteni személy – azaz az egy isteni lényeg 3 önálló létezőben nyilvánul meg: Atya, Fiú, Szentlélek= homo usion).

Üldözés és vallás-
szabadság

■ ■

- A zsinat elvetette az Arius püspök által képviselt nézetet, amely szerint Jézus Krisztus nem egylényegű, csak hasonló lényegű az Atyával (=homo iusion). Az **ariánus tanokat** vallókat **eretneknek** (kiváltak) nevezték.
- Megfogalmazták a **Hitvallást** (Credo).
- Konstantin császárt a „külső ügyek” püspöke címmel ruházták fel, amely neki és utódjainak jogalapot biztosított az egyházi ügyekbe való beavatkozásra.

Államvallás

■

- Az egységes Római Birodalom utolsó császára, Nagy Theodosius **391-ben államvallássá tette a kereszténységet**, és ezzel párhuzamosan betiltotta a régi római istenek tiszteletét és a pogány kultuszokat (pl. az olümpiai sportversenyeket; továbbá kilátásba helyezte az eretnekek üldözését is).
- Az elkövetkező évszázadokban **több ökumenikus zsinatot** is tartottak, ezeken tovább folytatódott a **hittételek tisztázása**.
 - A II. ökumenikus zsinat 381-ben Konstantinápolyban volt.
 - A III. ökumenikus zsinat 431-ben Epheszoszban volt.
 - Itt elítélték Nestoriosz konstantinápolyi pátriárka tanait, mely szerint Máriát nem lehet Isten-anyának, csak Krisztus-anyának nevezni. Nestoriosz és követőit (**nesztoriánusok**) eretneknek nyilvánították.
 - A IV. ökumenikus zsinat 451-ben Khalkedonban volt.
 - Itt fogadták el a **Krisztus „kettős természetéről” szóló tant** (egyetlen személyben kétféle – isteni és emberi – természet egyesült).
 - Ezzel szemben léptek fel a **monofiziták** (egy természet tana: Krisztus csak isteni természetű), akiknek a keleti egyházban volt szilárd bázisuk.

2. A középkor

2.1 Az iszlám világ

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
A középszint	iszlám, Korán, kalifa	Mohamed	622 Mohamed Medinába költözése, 732 a poitiers-i csata	Bizánci Birodalom, Mekka, Poitiers

Mohamed tanításai és a Korán; az arab hódítás és feltartóztatása Európában

Az iszlám kialakulásának feltételei

- **Földrajzi tér:** Arab-félsziget
 - korlátozott eltartóképességű terület;
 - sivatagok: tevék nomád beduinok;
 - partvidéki városok (tömjénút mentén): kereskedők, kézművesek.
- **Válságjelenségek** a VI. században:
 - túlnépesedés: a terület eltartóképességét meghaladó módon növekedett a népesség, amely elvándorolni sem nagyon tudott, mert a Szaszanida Birodalom és Bizánc lezárta a kivándorlási útvonalakat;
 - a városokban gyorsan növekedett a vagyoni különbség, kiéleződött a gazdag-szegény ellentét.
- Az **iszlám segítséget** nyújtott e válságjelenségek mérséklésében:
 - megteremtette a hódítások ideológiáját (a hit védelme), azaz a félszigetről való kitörés kereteit (túlnépesedés levezetése);
 - új, vagyoni különbségeket nem ismerő közösség megteremtését hirdette (társadalmi különbségek mérséklése).

Mohamed élete

- **Mohamed** (kb. 570–632)
 - **Mekkában született** a várost vezető Kurais törzs egyik elszegényedett nemzetségében.
 - Korán árvaságra jutott, tevehajcsár, karavánvezető lett, majd házassága révén gazdag karavántulajdonos.
 - 40 éves korában látomásai támadtak, ennek hatására kezdett Mekkában prédikálni olyan törzsi alapon nyugvó vallási közösségről, amelyben nincsen helye (vagyoni) megkülönböztetésnek.
 - **622-ben** a mekkai előkelők tanait elutasítva Mohamedet **elűzték a városból**. Mohamed Jathribba (később Medina=a Próféta városa)

Mohamed élete

■ ■

költözött (ez volt a Hidzsra, amely a mohamedán időszámítás kezdete lett), ahol az arabok mellett zsidók és keresztények is éltek. Mohamed itt dolgozta ki a **közös hiten alapuló közösség** kereteit, amelyben minden hívő egyenlő.

- 630-ban, miután **katonák élén visszatért Mekkába**, megegyezett a mekkai vezetőkkel: megígérte, hogy fenntartja a **Kába kövének** a pogány arabok által már meglévő tiszteletét, és ezzel továbbra is biztosítja a város kultikus központ jellegét.
- 632-ben meghalt. 2 fia és 4 lánya közül már csak lányai éltek ekkor. Mohamedet Medinában temették el. A többi vallásalapítóval szemben Mohamed katonai vezető, a társadalmi problémákat megoldani kívánó politikus is volt egyben.

Az iszlám tanításai

■

- Az **iszlám** arab szó, **jelentése**: engedelmesség, odaadás, belenyugvás Allah akaratába.
- Az iszlám a zsidó, a keleti keresztény, a perzsa vallásokból és pogány kultuszokból jött létre. **Tanításaiban**:
 - Ádám és Éva az első emberpár;
 - Az arabok ősapja Ábrahám próféta egyik fia, Iszmael;
 - Mózes és Jézus is próféta, Mohamed elődei stb.
- Az iszlám vallásnak **3 fő dogmája** van:
 - A vallás középpontjában az egy isten, **Allah** áll (monoteizmus);
 - Allah kinyilatkoztatása a **Korán** (=tanítás): ez 114 szúrából (=fejezet) áll;
 - **utolsó ítélet tana**: Allah döntése nyomán a bűnösök a pokolba, az igazhívők a mennyországba kerülnek.
- A „**hit 5 oszlopa**”:
 - **hit** az egyetlen istenben, Allahban és az ő prófétájában, Mohamedben;
 - **napi öt ima** Mekka felé fordulva, a fő imnap a péntek;
 - **Ramadán havi böjt** (holdév 9. hónapja) – ekkor napkeltétől napnyugtáig tilos az evés-ivás;
 - **alamizsnálkodás a szegényeknek**: a szegény hívők megsegítésére a termés egy tizedét, 5 tevé után 1 juhot be kellett szolgáltatni);
 - **mekkai zarándoklat** az életben legalább egyszer minden felnőtt férfi menjen el a Kábához.
- Életrendi és egyéb szabályok, kötelességek:
 - sertéshús (tisztátalan étel) evésének tilalma;
 - bor és részegítő italok fogyasztásának tilalma;
 - a szerencsejáték, a kamatszédés és az uzsora tilalma;
 - az iszlám hit védelme, később az iszlám területek kiterjesztése (dzsihád=szent háború).
- **Szertartáshelyek**: kisebb imaház a **mecset**, nagyobb a **dzsámi**. A híveket imára a külön épített toronyból (minaret) a müezin éneke hívja.
- Az **iszlám szent városai Mekka és Medina**, továbbá **Jeruzsálem**, ahol a Templomhegyen felépült a VII. században a Sziklamecset,

Az iszlám tanításai ■ ■	ahonnan a hagyomány szerint Mohammed felszállt az égbe (ahol Allah rábízta az iszlám hit parancsait), illetve a világvége eljövetelekor majd itt hangzik el az utolsó ítéletre hívó szó.
Az iszlám irányzatai ■	<ul style="list-style-type: none"> ● Mohamednek nem volt törvényes örököse, utódai a kalifák (=helyettesek). ● Az első négy kalifa Mohamed családjából származott. A negyedik kalifát, Alit, aki Mohamed vérszerinti leszármazottja (unokaöccse) volt, letaszították a trónról. Így került hatalomra az Omajjád család (661). Ekkor szakadt részekre, irányzatokra az iszlám: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Szunniták: <ul style="list-style-type: none"> → úgy tartották, hogy a kalifa utódlását a hívők közösségének közmegegyezése, határozza meg; → elnevezés: az Omajjád kalifák alatt összeállították a Mohamed életéről és tanításairól szóló hagyományokat, a szunnát, amit a Koránnal egyenértékűnek ismertek el; → ez az iszlám legnépesebb irányzata. ▪ Síiták („Ali pártját követők”): <ul style="list-style-type: none"> → nem ismerték el az Omajjádok uralmát és az ő idejükben összeállított szunnát; → törvényes vezetőjüknek Ali leszármazottait (imám) tartották; → attól függően, hogy hány imámot ismertek el, kialakult az ötösök, a tizenkettesek (1572 óta ez Perzsia, ma Irán államvallása) és hetesek (izmaeliták) szektája. ▪ (K)haridzsiták („kilépők”): <ul style="list-style-type: none"> → a szunnita-síita vitában nem álltak egyik fél mellé sem; → szerintük az iszlám világ vezetőjét, a kalifát a hívők közösségének kell megválasztania. ● Az iszlámokban is van a keresztény szerzetességhez hasonló aszketikus, misztikus irányzat: a szúfizmus.
A hódítás szakaszai ■	<ul style="list-style-type: none"> ● Az első kalifák <ul style="list-style-type: none"> ▪ Abu Bekr (632–634) és „korbácsos” Omár (634–644) alatt: <ul style="list-style-type: none"> → Szíria elfoglalása (Damaszkusz 635-ben); → Palesztína elfoglalása (Jeruzsálemet 638-ban); → Perzsia meghódítása (636–642); → Mezopotámia meghódítása (635–641); → Egyiptom elfoglalása (639–642). ▪ Az arab hódítók kezdetben elkülönülve telepedtek le, nem kényszerítették a meghódítottakra az iszlám vallást, de adóztatták őket. ● Az Omajjádok kora (661–750) <ul style="list-style-type: none"> ▪ A birodalom székhelye Damaszkusz lett (Damaszkuszi Kalifátus). ▪ Hódítások: <ul style="list-style-type: none"> → Bizáncot háromszor is sikertelenül ostromolták, utoljára 717-ben. → Közép-Ázsiát és az Indus-völgyét elfoglalták, azonban 751-ben a Talasz folyónál a kínai seregek megállították őket.

A hódítás
szakaszai

■ ■

→ Elfoglalták Észak-Afrikát is, ahonnan a Gibraltári-szoroson átkelve Európába (Tarik vezér, 711-ben) felügyeletük alá vonták Hispánia nagy részét. Innen indultak Gallia területére, ahol 732-ben Poitiers-nál Martell Károly állította meg előretörésüket.

- **Abbászida** vagy **Bagdadi Kalifátus** (750–1258)
 - „Véres” Abbász legyőzte az utolsó Omajjád uralkodót és megalapította a Bagdad székhelyű új kalifátust.
 - Az Omajjád család kiirtását egyetlen herceg, **Abd ar Rahman** élte túl úgy, hogy **Hispániába** menekült, ahol megalapította és Bagdadtól függetlenítette a Cordobai Omajjád Emirátust (929-től teljesen önállósult és kalifátus lett).
 - A Bagdadi Kalifátus **virágkora**: az Ezeregyéjszaka meséiből is ismert **Harún ar-Rashid** uralkodása (786–809) volt.
 - Később gyors hanyatlás következett be:
 - a peremterületek függetlenedtek;
 - a bagdadi kalifa hatalma csökkent, a birodalom bomlásnak indult;
 - 1258-ban a **mongolok döntötték meg** a Kalifátust.

Az iszlám
kalifátusok
felépítése

■

- Az arab birodalomban az állam vezetője a **kalifa**, aki állami és vallási vezető is egyben.
- Az államot **vallási törvények**, a vallásjog (saria) – ami a Koránon és Mohamed Koránt magyarázó szavain és egyéb megnyilatkozásain (hadisz) alapul – szerint irányítják:
 - muftik: a vallási törvények, jogi ügyek magyarázói;
 - kádik: bírók.
- Az államszervezésben bizánci, majd perzsa hatások érvényesültek.
 - A **közigazgatást** a nagy bürokráciával működő **hivatalok** (diván) irányították, amelynek az élén a **vezírnek** nevezett főhivatalnok állt.
 - A **hadsereget** a katonai vezető, az **emír** irányította, akiből egy idő után **tartományi vezető** lett.
- A korai években az állam **fő bevételi forrását a hadizsákmány** jelentette, de azután áttevődött a hangsúly az adókra:
- A **meghódított területek elvileg az állam**, azaz a kalifa tulajdonát képezték, azonban a gyakorlatban jelentős részben
 - mecsetek, karavánszerájok (=kereskedők, utazók pihenőhelye), iskolák ellátását biztosító ún. kegyes alapítványok használatába kerültek vagy
 - családi magántulajdonba kerültek, illetve
 - a **meghódítottak** használhatták tovább, aminek fejében **fejadót** (dzsizje) és **földadót** (haradzs) kellett fizetniük.

A IX. századtól vált jellemzővé, hogy a **katonák** szolgálati birtokként megkapták egy **bizonyos területről az állami adók beszedésének jogát**.

Az arab kultúra és tudomány

- Az iszlám-arab **kulturális teljesítmény meghatározó volt** a középkorban.
 - **Átvették és közvetítették** a környező és meghódított népek kultúráját:
 - **lefordították és átörökítették a görög műveket**, pl. Arisztotelész munkáit Avicenna (Ibn Szína) és Avarroës (Ibn Rusd) ismertette meg újra Európával;
 - az **arab számokat közvetítették Indiából**.
 - Saját **ipari és tudományos teljesítményük** is magas színvonalú volt:
 - híres volt a **jó minőségű fegyverek alapanyaga, a damaszkuszi acél** és a sajátos szövési technikával készülő damaszkuszi textil, a **damaszt**;
 - a **kémia** tudományának megteremtése nagyban köszönhető az araboknak: az arany „csinálásának” tudománya az **alkímia** (amiből a kémia szó is származik), de arab szó az alkohol és az elixír is.
 - A középkori Európa és mediterráneum legfejlettebb civilizációs központjai az arab birodalmak nagyvárosai voltak: **Damaszkusz, Bagdad, Kairó és Cordoba** virágzó kultúrával, jelentős alapfokú iskolákkal, egyetemekkel, fejlett testkultúrával (közfürdők) rendelkeztek.
 - Az arabok által elfoglalt Ibériai-félszigeten a máig fennmaradt, ún. **mór stílusú** épületegyüttesek is nevezeteseek: Cordobai nagymecset, Granadában az Alhambra („Vörös Erőd”), Sevilleben az Alcázar (királyi palota).
- Az iszlám tiltotta az emberábrázolást, amit elsősorban a vallásos művészet terén tartottak be, így alakult ki a növényi motívumokat alkalmazó **arabesk díszítés**.
- A **muszlim-arab kereskedők, utazók leírásai** sok esetben képezik ma is a kor fontos forrásait (pl. a magyar őstörténet esetében is).

2.2 Gazdaság, társadalom, állam

Érettségi követelmények

	Fogalmak	Személyek	Kronológia	Topográfia
középszint	feudalizmus, király kiváltság, rend, uradalom, lovag, nemes, hűbériség, rendi monarchia, rendi országgyűlés földesúr, majorság, jobbágy, robot, tized, polgár, céh, nagy pestisjárvány		476–1492 a középkor	levantei kereskedelmi hálózat, Velence, Firenze, Hanza kereskedelmi hálózat

Az uradalom, a földbirtokosok és jobbágyok kötelességei és jogai

A feudális rendszer

- A középkori (476-1492) feudális rendszer a **barbár germán világ** és az **antik római világ** találkozásából jött létre
 - **Germán örökség:**
 - öröklődő társadalmi egyenlőtlenség gondolata;
 - a társadalom képe: 1. törzsi előkelők; 2. szabad harcosok tömege, akikből kialakul a vezérek kísérete; 3. szolgák;
 - a kíséret katonai jellegű, az úr védelmezte a neki szolgálatot teljesítőket.
 - **Római örökség:**
 - latifundium;
 - latin nyelv;
 - kereszténység és kialakuló egyház.
- A „két világ találkozása” különböző eredményre vezetett Európa különböző részein:
 - **Európa északi részén** a barbár-germán elem túlsúlya;
 - **A gall-frank területen** a barbár és az antik elemek egyensúlya (klasszikus feudalizmus);
 - **Európa déli részén** (Itália, Bizánc) az antik elem túlsúlya volt jellemző.
- A **klasszikus feudalizmus Nyugat-Európában** alakult ki, jellemzője, hogy a **hűbérúr/tartományúr által adott földbirtok fejében a hűbéres katonai szolgálatot** teljesít.

A mezőgazdasági termelés intenzív fejlődése

- A **földművelés új módszerei:**
 - Az ókorban az uralkodó művelési mód az ún. vad-talajváltó vagy legelőváltó rendszer volt, amelyben az erdőirtással nyert földet 10–

A mezőgazdasági termelés intenzív fejlődése

■ ■

30 évig művelték, majd kimerülésük után elhagyták, és új területet vontak művelés alá.

- A **VIII. századtól**, főként a nagyobb kolostorok, áttértek a **nyomá-
sos földművelésre**:
 - előbb a **kétnyomásos** (szántó+ugar – évente cserélve);
 - később a **háromnyomásos** (őszi szántó+tavaszi szántó + ugar – évente forgatva) is megjelent. Ezeknél a rendszereknél **már megszűnt a vándorlási kényszer**, és az adott **földterület egyre jobban kihasználva**, a szükséges talajerő-utánpótlást biztosítva (trágyázás) lehetett termelni. **Nyugat-Európában a X–XI. századra lett általános a háromnyomásos gazdálkodás, míg Dél-Európában megmaradt a kétnyomásos földművelés.**
- A nyomásos műveléssel egyre **többet** és egyre **biztonságosabban** lehetett termelni:
 - ez megalapozta a népesség folyamatos gyarapodásának lehetőségét;
 - a háromnyomásos rendszerben (a szántó két részre bontásával) vált lehetővé a zab termelése, amely megteremtette az alapját a ló szélesebb körű elterjedésének és használatának.
- **A földművelés új eszközei:**
 - A korábban használt hagyományos könnyű, szimmetrikus eke (kemény, kötött talajok művelésére alkalmatlan, mert nem szánt mélyen) mellett megjelent a germánok által kifejlesztett **csoros-lyás, kormánylemez nehéz fordítóeke**. Ez a felszíni gyepetakaró felhasítása után mélyen megforgatta a talajt, és az ekevas által lenyesett földdarabot az egyik oldalra vetette ki. **Mozgatása már 4–6 ökröt igényelt**, ugyanakkor időt takarított meg, mert nem kellett keresztirányban még egyszer felszántani a földet. A szántás után a borona lazította fel a földet.
 - Az igaerő szükséglet jelentős **nagyállattartást** igényelt.
 - Az új nehézeket csak **új fogatolási módszerrel** lehetett vontatni. Az ökör (és a ló is) a nyakhám helyett már **szügyhámot** kapott, amely munka közben nem „fojtogatta”.
 - A gabonatermelő-nagyállattenyésztő gazdálkodás kialakulása jobb táplálkozást tett lehetővé, és egy idő után a **terményfelesleg** is megjelent, amit **piacra lehetett vinni**.
- **A földművelés új rendszere:**
 - Az uradalom szántóföldjeit részterületekere, **dűlőkre** osztották a földterület különböző adottságai és a különböző talajminőség miatt.
 - A dűlőkön évente, sorsolással osztották fel a parcellákat a jobbágyok között.
 - A dűlőkre érvényes volt a **nyomáskényszer**: az adott dűlőn minden parcellán ugyanazt a nyomást kellett alkalmazni,

A mezőgazdasági termelés intenzív fejlődése

■ ■ ■

- mert a különböző nyomások (pl. szántó és ugar) zavarták volna a termelést (az ugaron legelő állatok rámehekkel volna a nyomásos területen sarjadó gabonára és lelelelheték volna);
- mert így tudták hatékonyan megszervezni a nagy szántóföldi munkákat, pl. a szántást. A nehézeke vontatásához 4–6 ökörre volt szükség, de ennyi állatot csak ritkán tudott egy jobbágy tartani, így a jobbágyoknak össze kellett fogniuk, együtt kellett dolgozniuk, amit megkönnyített az, ha a dűlőben mindenkinél ugyanazt a munkát kellett elvégezni.

A mezőgazdasági termelés extenzív fejlődése

■

- A mezőgazdasági termelés növekedésében az új módszerek és eszközök elterjedése (intenzív fejlődés) mellett a **művelésbe vont területek megsokszorozódása** (extenzív fejlődés) is komoly szerepet játszott:
 - erdőket, bozótosokat irtottak ki;
 - füves területeket törtek fel;
 - mocsarakat csapoltak le.

Az uradalom

■

- Az uradalom ugyanúgy az antik és a barbár örökség szintéziséből jött létre, mint a középkori társadalom alapszöveve, a hűbériség.
- Az **uradalom: nagy kiterjedésű, bár nem feltétlenül összefüggő földterület**, amely falvak tucatjait ölelte fel, a hozzájuk tartozó földekkel, erdőkkel, legelőkkel együtt.
 - **Központja az udvarház:** itt tartózkodott a földesúr vagy megbízottja a fegyveres kísérettel és a szolganépekkkel. A X. századtól az uradalom központja egyre inkább a fából és/vagy kőből épült **vár** volt.
 - Az uradalom **önellátásra rendezkedett be** (natúrális gazdálkodás). Az uradalomhoz tartozó parasztok megtermelték a szükséges mezőgazdasági termékeket, és előállították – háziipari szinten – a kézművestermékeket is.
 - Az uradalom nem egyszerűen egy nagybirtok volt, több annál: elsősorban **hatalmi szervezet, amely igazgatási és bíraskodási szereppel is bírt**.

Földesúri uradalom és a király

■

- A **földesurak igyekeztek immunitást** (királyi jogok alóli mentesség) **szerezni birtokaikra**. Ha ez sikerült, akkor a földesúr földjén királyi tisztviselő nem szedhetett adót, továbbá a földesúr eredendően királyi jogokat gyakorolhatott:
 - bíraskodhatott,
 - piacot tarthatott,
 - vámot szedhetett,
 - bányát nyithatott stb.

Földesúri uradalom és az egyház

■

- Az uradalom területén lévő templomokat, kolostorokat a földesúr alapította és támogatta, ugyanakkor ellenőrizte is (pl. papok kinevezése) – ez volt a **magánegyház** rendszere.
- Később a földesúri fennhatóság szelídebb formája, a **kegyuraság** terjedt el.

A jobbágyság kialakulása

- A hűbéri láncolatba betagozódó **földbirtokos-nemesi** (harcosok), illetve az **egyházi** (imádkozók) **társadalmi rend** mellett kialakult a **dolgozók** rendje is.
- A **dolgozók társadalmi rendje** nem volt része a hűbéri láncolatnak, és **sokféle népelemből** tevődött össze:
 - lesüllyedő szabadok – földesúri fennhatóság alá kerültek, de rendelkeztek vagyonnal és a szabad költözés jogával;
 - a Római Birodalom egykori colonusai;
 - felszabadított rabszolgák.
- Ezen, nagyon különböző jogokkal rendelkező rétegekből alakult ki **Nyugat-Európában a XI. századra a jogilag egységesülő paraszti réteg, a jobbágyság**, amely:
 - rendelkezett **örökithető telekkel**, amelynek azonban csak birtokosa (használója) volt, a tulajdonos a földesúr volt;
 - a telek használatáért **szolgáltatásokkal** (termény-, pénz- és munkajáradék) tartozott földesurának;
 - **személyében is függött földesurától**:
 - a földesúr bíraskodott felette (úriszék),
 - a földesúr engedélyéhez volt kötve pl. a házasodás;
 - **rendelkezett a szabad költözés jogával**.

Földesúri uradalom és a dolgozók

- Az uradalom 3 részből állt:
 - **Jobbágyság parcellái**: ezt kötelezettségek (termény-, pénz- és munkajáradékok) fejében magának művelte a paraszt. A jobbágyság 2 részre tagolódott:
 - **belső telek** (házhely+kert),
 - **külső telek** (szántó).
 - A **földesúr saját kezelésű birtoka** (majorság, allódióm): ezt a parasztek robotban művelték, az itt megtermelték teljes egészében a földesurat illették.
 - A **közös használatú területek**: erdők, mezők-kaszálók, folyók, tavak.
- A **parasztek kötelezettségei földesurukkal szemben**:
 - terményhányad (természetben),
 - pénzdó,
 - ajándék (a földesúr életének nagyobb eseményeikor),
 - robot a majorsági földeken (munkajáradék),
 - speciális adófajták:
 - holt kéz – a paraszt halálakor vagyonának legértékesebb darabja a földesurat illette;
 - első éjszaka joga – a jobbágyság házasságkötése esetén a nászéjszaka joga a földesurat illette (általában pénzzel megváltható volt).
- A **földesurat bizonyos előjogok** is megillették a birtokán (ún. banalitások, földesúri monopóliumok):
 - kocsmatartás,
 - mészárszék tartása,
 - sör- és pálinkafőzés,
 - malomtartás.

A középkori város és lakói, a város kiváltságai, a céhek, a helyi és távolsági kereskedelem

A városok kialakulása

- A városok kialakulását, azaz jelentős, nem (csak) mezőgazdaságból élő népesség tömörülését, a mezőgazdasági ártermelés kibontakozása, a kereskedelem fellendülése tette lehetővé.
- A **városok létrejöhetek** egykori római kori települések helyén, várak és egyházi centrumok közelében, illetve utak találkozásánál, folyami átkelőknél.
- A városok a **X–XIII. század között Észak-Itáliában, Franciaországban, Angliában, Flandriában és a Baltikumban jöttek létre nagy számban**. Az átlagos lakosságszám 4–5 ezer körül mozgott, a nagyvárosokban 10–15 ezer ember lakott.
- A városnak a feudális államban különleges helyzete volt: kiváltságokkal rendelkezett. A **városi jog** elemei:
 - **önkormányzat** joga: általában a városlakók közössége, a kommuna harcolta ki a város birtokosával szemben;
 - **bíraskodási jog**: szabad bíróválasztás és bíraskodás a város területén és a város lakói felett;
 - **gazdasági** jellegű jogok: piactartás, adók egyösszegű fizetésének joga; árumegállító jog;
 - **birtokjog**: a városnak lehettek falvai, jobbágjai;
 - **kegyúri jog**: szabad plébánosválasztás.
- A városi jogokat, az **önkormányzat jogát a városlakóknak sokszor ki kellett vívniuk** a város (világi vagy egyházi) birtokosával szemben:
 - az ún. **kommuna mozgalmak** széleskörűek voltak Flandriában, Észak-Itáliában, a Rajna-vidéken;
 - sok esetben az uralkodók is segítették a városlakók önállósodási törekvéseit, mert ettől támogatást reméltek maguknak – a **XIII. századtól Nyugat-Európában megjelenő rendi monarchiákban** a király a rendi gyűlésbe általában meghívja a nemesség és az egyház mellett a városi polgárság képviselőit is;
 - az önkormányzattal rendelkező városok vezetésében egy idő után **nagy befolyásra tehettek szert egyes családok**, pl. **Firenzében a bankárokból a város uraivá váló Mediciek**, Milánóban a Sforzák.

A városi társadalom

- A városlakó **szabad ember** volt, minden megkötöttség nélkül rendelkezhetett tulajdonával. („A városi levegő szabaddá tesz” – a városban eltöltött 1 év 1 nap után a jobbágy megszabadulhatott kötöttségeitől.) Ugyanakkor mindenkinek kellett vagyonának arányában adót fizetnie.
- A városban lakók kisebbik részének volt polgárjoga. **Polgárjogot általában csak ingatlantulajdonos szerezhettek** (polgárok).
 - Elsősorban iparúzó mesterek, kereskedők, háztulajdonosok voltak.
 - A város irányítása a leggazdagabb polgárcsaládok (**patriciusok**) ke-